

АНТИРЕЛІГІЙНА КАМПАНІЯ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ШАРГОРОДЩИНІ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ 1940-х – СЕРЕДИНІ 1960-х рр.

Після Другої світової війни відбуваються істотні зміни в релігійному житті України. Зростає релігійність населення, відновлюються знищені в період здійснення радянської політики «войовничого атеїзму» 1920 – 1930-х рр. церкви та молитовні будинки, збільшується кількість віруючих та релігійних організацій. Церковні інституції, які в роки війни відігравали важливу роль у консолідації суспільства, перетворилися на реально існуючий фактор, з яким не рахуватися було неможливо. Релігійні організації, виходячи з своєї уяви про їхнє місце в державі та стверджуючи, що “всяка влада від Бога”, сподівались на конструктивні відносини з радянською владою.

Разом з тим, подальші взаємини між радянською владою і церквою засвідчили, що атеїстичний режим не відмовився від усталених ідеологічних засад у ставленні до релігії і церкви. У «Закритому листі ЦК КП(б)У у питаннях релігії», надісланому в 1945 р. партійним організаціям республіки наголошувалось: «Наша партія і уряд не змінювали свого ставлення до релігії і церкви, а вході Вітчизняної війни церква змінила своє ставлення до радянської держави і оскільки церква у своїй діяльності ставить за мету надати допомогу нашому народу у боротьбі за остаточний розгром гітлерівської Німеччини..., тому і радянська громадськість, радянська держава по суті оцінюють цей бік діяльності церкви... Але ми, комуністи, ні на хвилинку не повинні забувати, що ідеологія церкви суперечить нашому науковому марксистсько-ленінському світогляду, що вона глибоко реакційна і в кінцевому рахунку повинна бути подолана» [1, с. 209 – 210].

Декларуючи лібералізацію релігійної політики, радянська влада не відмовилася від своєї стратегічної мети – ліквідація церкви як соціального інституту. Для жорсткого контролю за діяльністю релігійних конфесій та здійснення державного нагляду за церквою були створені Рада у справах РПЦ та Рада у справах релігійних культів при Раднаркомі СРСР. Відповідні організації були створені в Україні й на Вінниччині. Про зміст роботи цих структур свідчить перелік питань, які вони розглядали на засіданнях: «Про стан і діяльність релігійних культів на території області», «Стан і діяльність римо-католицьких громад», «Соціально-політичне обличчя релігійного активу і його діяльність», «Форми і методи вивчення діяльності релігійних громад», «Форми і методи релігійників серед молоді», «Склад «наближених» і тих, хто прийняв водне хрещення в релігійних громадах ЄХБ в АСД» та ін. [2, арк. 6].

Неодмінною умовою функціонування релігійних громад була їх обов'язкова реєстрація державними органами. Визначені правила обліку були спрямовані на стримування активності релігійних організацій, скорочення їх мережі, ліквідацію небажаних церковних об'єднань. На Шаргородщині у 1949 р. були закриті церкви у м. Шаргород та с. Федорівка, в яких місцева влада облаштувала клуб [3, арк. 126, 127].

Державна релігійна політика заохочувала активну протидію місцевих радянських активістів діяльності священнослужителів та релігійних громад. Представники місцевої влади грубо втручалися у їх внутрішньо-релігійне життя. Так, голова колгоспу «Прогрес» та голови сільських рад сіл Лозова й Михайлівка Шаргородського району неодноразово викликали священника, членів релігійної общини й у наказовому порядку забороняли відвідувати у дома віруючих, здійснювати хрещення, брати участь у похоронному обряді й супроводжувати померлого та в суботу в період сільськогосподарських робіт не дозволяли здійснювати церковну службу [4, арк. 203].

Незважаючи на досить жорстку регламентацію встановлених правил чимало віруючих не відмовились від своїх релігійних переконань, домагались в установленому порядку реєстрації релігійної громади та намагались належно облаштувати повсякденне життя своїх общин. Серед найбільш активних були віруючі римо-католицької церкви. На звільненій від нацистських

загарбників території Вінницької області знаходився 41 діючий костюль, які відвідувало до 100 тисяч віруючих, хоч протягом 1944 – 1946 рр. чимало польського населення краю виїхало до Польщі.

В період започаткованої М. С. Хрущовим політики лібералізації було зроблено спробу переглянути основні положення релігійної політики, що сприятливо позначилося на церковному розвитку, який активізувався у всіх сферах. Однак, у другій половині 1950-х – на початку 60-х рр. починається новий наступ на церкву. Адже релігія не вписувалась у модель «нового комуністичного суспільства» й продовжувала розглядатись як небажане суспільне явище. Радянська влада знову посилила тиск на віруючих, адміністративним шляхом було знято з реєстрації чимало релігійних громад.

На Вінниччині релігійна ситуація, за оцінкою комітету державної безпеки, була складною і вимагала активізації боротьби з різними «церковно-сектантськими течіями». Особливу увагу привертало до себе баптисти, п'ятидесятники, адвентисти 7-го дня, адвентисти-реформісти, старообрядці, апокаліпсисти, ієговісти, іннокентієвці, іоаніти, істинно-православні християни. Всі вони, з точки зору органів державної безпеки, займались антирадянською діяльністю. Особлива увага зверталась на римо-католиків, які серед усіх релігій, на думку влади, були «найбільш сильною ідеологічною опорою імперіалізму» [5, с. 272].

З середини 1950-х рр. мережа зареєстрованих римо-католицьких громад продовжувала скорочуватися. На Вінниччині на реєстрації перебувало лише 18 римо-католицьких общин, які об'єднували навколо себе понад 60 тисяч віруючих. В цей час 23 римо-католицькі храми використовувалися не за призначенням. Часто радянська влада перетворювала їх на складські приміщення або використовувала для проведення різних культурно-освітніх заходів [6, арк. 89 – 90, 278].

Вінницька обласна рада депутатів трудящих вирішувала також питання про закриття костюлю в м. Шаргород та влаштування в його приміщенні широкоформатного кінотеатру. Найвагомим аргументом для припинення діяльності храму було його розташування в центрі міста та небажане сусідство з районним комітетом комуністичної партії, райвиконкомом й сільськогосподарським технікумом. «Таке поєднання неможливе, – зазначав у 1960 р. у доповідній записці голові Вінницької обласної ради голова виконкому Шаргородської райради депутатів трудящих, – адже у костюлі систематично влаштовуються релігійні свята, в яких часто беруть участь до 1,5 – 2 тисяч віруючих». Однак активний супротив віруючих, їх скарги до голови ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР змусили місцеву владу відкласти розгляд питання про закриття храму [7, арк. 93; 10, арк. 7, 31].

У середині 1950-х рр. на Шаргородщині католицькі общини об'єднували 9700 осіб. Католицька громада м. Шаргород об'єднувала до 3500 віруючих. Значну релігійну активність здійснювало католицьке товариство с. Жданове (село утворене 1949 р. на базі сіл Мурафи, Старої Мурафи, Травни), яке об'єднувало до 6300 осіб. У храмі села в недільному богослужінні брали участь від 400 до 800 віруючих, а на релігійні свята їх кількість зростала від 1500 до кількох тисяч осіб, за рахунок прихожан з Джуринського, Томашпільського, Чернівецького, Шпиківського та Ямпільського районів, які не мали храму за місцем проживання. Протягом 1955 р. у костюлі с. Жданове відбулось 44500 відвідувань віруючих. Під акомпанімент гармоні тут співав хор з 30 осіб [8, арк. 5, 115, 151, 285].

Примітно, що здійснювати богослужіння у зареєстрованих релігійних громадах області влада дозволила лише 4 ксьондзам, які були настоятелями у храмах міст Вінниця, Бар, Хмільник і села Жданове Шаргородського району. Варто відзначити, що троє із цих священнослужителів прибули на територію Вінницької області у 1953 р. після повернення із заслання, відбувши покарання за «антирадянську діяльність».

Для встановлення тотального контролю за діючими священниками та членами громад й обмеження їх діяльності, було запроваджено нові заборони та обмеження. Заборонялось священникам служити не у своїх храмах під час свят. Віруючих обмежували у місцях проведення культових дій. Контроль встановлювався за проповідницькою діяльністю духовенства. Відвідувати своїх вірян з інших населених пунктів священнослужителям

дозволялося не частіше одного разу за 3 – 4 місяці і не більше ніж на 2 – 3 дні. На листи віруючих з проханням дозволити мати свого священнослужителя уповноважений ради у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР Полонник К. Ф. радив уповноваженому у справах релігійних культів Вінницького облвиконкому діяти так: «Потрібно допомогти їм звикнути до думки, що постійного ксьондза у них більше не буде. Ми їм цю думку прищеплювали під час їх приїздів до Києва. Прищеплюйте і ви. До речі, посилайтесь на приклад Києва, де католицька община запрошує ксьондза тільки один раз на рік для сповіді віруючих». Високопоставлений чиновник вимагав більше друкувати «викривальних» матеріалів про діяльність священнослужителів в обласній газеті «Вінницька правда», щоб «якомога швидше відірвати віруючих від релігії». Однак антирелігійні кампанії радянських органів влади не мали відчутних результатів. Тільки у 1959 р. костьол Шаргорода відвідало 75 тисяч осіб [9, арк. 4 – 6].

У 1960-х рр. в країні посилюється антицерковний наступ, продовжуються тотальні утиски по відношенню до релігії і церкви. Розширюється процес закриття храмів, здійснюються заходи щодо скорочення чисельності духовенства й віруючих. Цьому сприяли прийняті вищим політичним керівництвом країни, урядом СРСР, а також ЦК Компартії України й Радою Міністрів УРСР рішення, які мали переважно закритий характер і були спрямовані проти церкви. У 1958 р. ЦК КПРС надіслав партійним організаціям записку «Про недоліки науково-атеїстичної пропаганди». В листопаді 1959 р. ЦК КПРС ухвалив постанову «Про заходи по припиненню паломництва до так званих святих місць». У 1960 р. вийшла постанова Ради Міністрів СРСР «Про посилення контролю за виконанням законодавства про культури», а також чимало інших регламентуючих документів й інструкцій. У відповідності до прийнятих рішень переважно негласно, без залучення духовенства і віруючих здійснювався облік релігійних об'єднань, їх культових споруд та майна з метою встановлення контролю та визначення шляху подальшого обмеження впливу релігії і церкви на політичне і духовне життя суспільства.

Варто зазначити, що комуністична атеїстична ідеологія, «безвірницькі» заходи та антирелігійна кампанія радянської влади впливали на внутрішньо релігійне життя общин. Так, якщо до 1917 р. на території краю діяло більше ста католицьких приходів, які об'єднували біля 350 тисяч віруючих, то на середину 1960-х рр. на Вінниччині зареєстрованими були 15 католицьких общин й один філіал, які мали 11 костьолів та 5 каплиць. Процес скорочення відбувався і надалі, однак, здійснити плани щодо повної ліквідації римо-католицьких церков не вдалося. У 1965 р. костьоли м. Шаргород та с. Жданове щоденно відвідувало до 20 осіб, у неділю понад 2 тис. осіб, а у святкові дні до 5 тисяч осіб, що свідчило про значну релігійність місцевого населення та його прагнення задовольнити свої релігійні потреби [10, арк. 12].

Про упереджене ставлення радянської влади до римо-католицької церкви свідчить й те, що в Україні на початок 1965 р. рахувались закритими 701 типова культова споруда, з яких 543 становили костьоли [11, с. 420].

Влада пильно ставилась до релігійного життя протестантських релігійних об'єднань та громад створених етнічними групами. Обов'язковою умовою їх реєстрації була наявність спеціально ізольованого приміщення, їм заборонялось здійснювати моління у приватних будинках. Радянсько-партійне керівництво найбільше турбувало питання зростання чисельності віруючих-протестантів. Так, на Вінниччині у 1959 р. нараховувалося 20 общин євангельських християн баптистів, в яких нараховувалося до 40 прихожан. Тільки в цих общинах кількість тих, хто прийняв водне хрещення зросла втричі порівняно з 1958 р. Тому рада у справах релігійних культів при Раді Міністрів УРСР рекомендувала місцевим органам влади «послаблювати духовне керівництво релігійних громад та за будь-яким приводом замінювати сильних пресвітерів менш підготовленими, не красномовними... потрібно допомогти цим общинам «тихо померти». Допомогти посилити контроль за діяльністю священнослужителів та їх релігійних громад покликана була постанова ЦК КП(б)У від 19 березня 1960 р. «Про заходи по ліквідації порушень духовенством радянського законодавства про культури» [12, арк. 7, 15].

Отже, в повоєнний період та середині 60-х рр. XX ст. партійні і радянські органи Вінниччини продовжували політику обмеження і ліквідації релігії. На Шаргородщині вилучались і руйнувались культові споруди, переслідувались священнослужителі та віруючі, що призводило, зрештою, до звуження мережі релігійних громад, скорочення кількості духовенства та регламентації внутрішньоцерковного життя.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Войналович В. А. Наступ на етноконфесійні осередки як один із засобів здійснення національної політики в Україні (друга пол. 40-х – 50-ті роки XX ст.) / В. А. Войналович // З архівів ВУЧК, ГПУ, НКВД, КГБ. – № 1/2 (4/5). – 1997. – С. 207 – 226.
2. Державний архів Вінницької області (далі – ДАВіО). – Ф. Р-2700. – Оп. 19. – Спр. 44.
3. Там само. Ф. Р-2700. – Оп. 6. – Спр. 1047.
4. Там само. Ф. П-136. – Оп. 38. – Спр. 266.
5. Кравченко П. М. Антирелігійна боротьба на Вінниччині в другій половині 50-х – на початку 60-х рр. XX ст. / П. М. Кравченко // Вінниччина: минуле та сьогодення. Краєзнавчі дослідження. – Вінниця, ДП ДКФ. – С. 272 – 275.
6. ДАВіО. – Ф. П-136. – Оп. 40. – Спр. 272.
7. Там само. – Ф. 2700. – Оп. 19. – Спр. 61; Ф. 2700. – Оп. 6. – Спр. 1747.
8. Там само. – Ф. П-136. – Оп. 40. – Спр. 272.
9. Там само. – Ф. 2700. – Оп. 19. – Спр. 61.
10. Там само. – Ф. П-136. – Оп. 57. – Спр. 56.
11. Войналович В. А. Доля Римо-католицького культу в Україні в умовах політики державного атеїзму (кінець 50-х – перша половина 60-х років XX ст. / В. А. Войналович // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. Зб. статей. Випуск 20 – 21. – К., 2002. – С. 405 – 425.
12. ДАВіО. – Ф. 2700. – Оп. 19. – Спр. 61.

Л. А. Іваневич

НАТІЛЬНИЙ ОДЯГ УКРАЇНЦІВ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ: ОСОБЛИВОСТІ КЛАСИФІКАЦІЇ

Вже наприкінці XIX – початку XX ст. етнографи, історики, мистецтвознавці та інші науковці почали звертати увагу на оригінальність і велике розмаїття традиційних жіночих і чоловічих сорочок українців, як єдиний різновид народного натільного одягу. Актуальність дослідження цього типу національного вбрання відтоді не зникала, тому вивчення особливостей крою та декорування сорочок й до сьогодні вважається актуальною темою і, насамперед локальні аспекти розглядуваної проблематики.

Однак пізнання специфіки крою і характерних ознак пошиття жіночих і чоловічих сорочок вимагає створення чіткої класифікації за усіма різноманітними, а не лише загальними рисами. Певною мірою це питання розглядалося у ґрунтовних працях таких науковців, як В. Білецької (1929) [1], К. Матейко (1977) [2], Р. Захарчук-Чугай (1988) [3], Т. Кари-Васильєвої (1994) [4], Г. Кожолянка (1999) [5], М. Білан і Г. Стельмашук (2000) [6], Л. Лиганової (2003) [7], Л. Булгакової-Ситник (2005) [8], Т. Ніколаєвої (2005) [9], З. Васіної (2006) [10], Є. Причепія і Т. Причепій (2007) [11], О. Косміної (2008) [12] та ін. [13]. Попри все до цього часу практично не створено єдиної класифікації традиційних сорочок за усіма ознаками їх конструктивного рішення. Тому формуванню такої класифікації присвячена наша стаття на прикладі великого розмаїття жіночих і чоловічих сорочок українців Східного Поділля, як одного з субрегіонів історико-етнографічного регіону Поділля, що і визначає її новизну.